

NÄKÖKULMA

Ville Kivimäki

Mihin historiallista ymmärrystä sodasta tarvitaan? Uuden sotahistorian itsekritiikki ja -puolustus

ABSTRAKTI / ABSTRACT

Kolumnissaan ”Epäonnistunut sotahistoria” (Ennen ja nyt 4/2023) historiantutkija Jussi Jalonen kritisoi niin sanottua uutta sotahistoriaa siitä, ettei se ole viimeisen 20 vuoden aikana onnistunut tuomaan keskusteluun riittävän laaja-alaista ymmärrystä sodan yhteiskunnallisista ja taloudellisista realiteeteista. Tämän seurauksena nykyistä sotaa Ukrainassa tarkastellaan Suomessa kapeasti yksittäisten sotatoimien ja asejärjestelmien kautta. Jalonen antaa tutkijoille synninpäästön ja näkee syynä tilanteeseen kaupallisen median, jon-ka ”sotaextroilla” on ollut tutkimusta suurempi rooli lattean sotakäsityksen luomisessa. Tästä huolimatta Jalosen puheenvuoro on hyvä ärsyke myös tutkimukselle. Onko sodan so-siaali- ja kulttuurihistoria epäonnistunut tehtävässään laajentaa ja syventää käsitystä so-dasta ilmiönä? Mistä tutkimuksen painopisteet kertovat ja mihin uusiin suuntiin sodan sosiaali- ja kulttuurihistorian kannattaisi edetä? Miksi historiallinen ymmärrys sodasta on tärkeää?

1

Historiakulttuuri, historiankirjoitus, sosiaali- ja kulttuurihistoria, sotahistoria, toinen maailmansota, Ukrainan sota, yhteiskuntahistoria

FT Ville Kivimäki on Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran tutkimusjohtaja sekä dosentti Tampereen yliopistossa, jossa hän johtaa Suomen Akatemian tutkimushanketta ”Epätasa-arvoinen sota: Haavoittuvuus, stressi ja selviytyminen Suomen armeijassa 1939–1945”. Sähköposti: ville.kivimaki@finlit.fi

Yhdessä Tiina Kinnusen kanssa vuonna 2006 toimittamassani artikkelikokoelmassa *Ihminen sodassa. Suomalaisen kokemuksia talvi- ja jatkosodasta* joukko kirjoittajia käsitteli Suomen toisen maailmansodan historiaa uudenaikaisista näkökulmista. Kokoelman artikkeleissa sotaa tutkittiin muun muassa inhimillisen kokemuksen, sukupuolen, muistamisen ja nationalismin kautta. Monet kirjoittajista olivat väitöstutkijoita, jotka myöhemmin laajensivat artikkeleidensa aiheita kokonaisiksi monografioiksi. Kirjaan käännetystä historioitsija Joanna Bourken artikkelista jäi elämään ”uuden sotahistorian” käsite,¹ ja tämän sateenvarjon alla on sittemmin ilmestynyt runsaasti suomalaistakin tutkimusta. Vuoden 2006 tilanteessa uusi sotahistoria oli hyödyllinen käsite virittämään keskustelua ja kokoamaan yhteen

perinteisestä poikkeavaa sotahistoriaa, mutta pidemmän päälle nimike ei ole ollut aivan onnistunut: se rakentaa turhan ylittämättömän rajan ”vanhaan” ja ”uuteen” sotahistoriaan, eikä mikään voi olla ”uutta” loputtomasti. Olemme myöhemmin puhuneet täsmällisemmin sodan sosiaali- ja kulttuurihistoriasta.²

Oli nimike mikä tahansa, vuodesta 2006 eteenpäin suomalainen sotatutkimus laajeni ja monipuolistui vauhdilla. Vuonna 2018 tekemämme laskelman mukaan aikavälillä 2007–2018 ilmestyi noin 60 Suomea toisessa maailmansodassa käsittelevää tutkimusmonografiaa tai artikkelikokoelmaa, jotka voi lukea sodan sosiaali- ja kulttuurihistorian piiriin. Näistä 25 oli akateemisia väitöskirjoja. Voidaan puhua sodan kulttuurihistoriallisesta käänteestä, jonka rinnalla on jatkunut myös pidempi sodan sosiaalishistoriallinen tutkimusperinne.³ Jussi Jalonen lienee oikeassa, kun hän toteaa ”uuden sotahistorian” muuttuneen nopeasti tutkimuksen valtavirraksi.⁴

Sodan kulttuurihistoriallisen painopisteen taustalla on ollut paljon laajempia muutoksia historiankirjoituksen kentässä, jossa kieli, merkitykset, sukupuoli ja identiteetit ovat nousseet viimeistään 1990-luvulta alkaen keskeisiksi tutkimusaiheiksi. Kyse ei silti ole ollut vain kansainvälisten tutkimustrendien seurailusta. Siinä 2000-luvun kahden ensimmäisen vuosikymmenen kontekstissa, jossa uutta tutkimusta on tehty, vain harva tutkija lienee ajatellut oman työnsä perusteluja tai yhteiskunnallista vaikuttavuutta siitä näkökulmasta, että sotahistoriallisen tutkimuksen tulisi tarjota tutkimustietoa uuteen sotaan tai sodankaltaiseen tilanteeseen Suomessa ja Euroopassa. Paljon olennaisemmalta silloisen nykyhetken kannalta tuntui etsiä vastauksia sellaisiin kysymyksiin, kuinka toinen maailmansota on muokannut suomalaisia identiteettejä ja itseymmärrystä, miten sodan väkivalta- ja menetykokemukset ovat vaikuttaneet ihmisten elämään, miten sotaa on muistettu sekä millaisia ryhmiä ja yksilöitä on jäänyt kansallisen sotakertomuksen marginaaliin. Olemukselleen tyypillisesti kulttuurihistoriallinen tutkimus on pyrkinyt purkamaan ja analysoimaan kriittisesti sotaan liittyviä kulttuurisia ja ideologisia merkityksiä.

2

Tulokset eivät ole olleet vähäpätöisiä. Tutkimuskohteena olevien ihmisten piiri – käsitys sodan kokijoista – on laajentunut paljon. Naisten ja lasten huomioimisen lisäksi myös tavallisten sotilaiden kokemuksista on saatu runsaasti uutta tietoa. Sotaa ovat tutkineet muutkin kuin historian tutkijat, ja muistitietotutkimuksen metodologian avulla on päästy käsiksi muun muassa rintamalla palvelleiden tai teollisuudessa työskennelleiden suomalaisnaisten sekä evakkoon joutuneiden karjalaislasten kokemuksiin, joita on vaikea tutkia vain viranomaisaineistojen kautta.⁵ Kokijoiden piirin laajeneminen on puolestaan muuttanut ja syventänyt käsitystä sodankäynnistä. Rintamamiehet eivät ole sotahistorian statisteja, vaan heidän mielialoillaan, sosiaalisilla suhteillaan ja psyykkisellä kestävytyllään on merkittävä rooli tutkimuksessa. Sodan päättyminen, jälkiseuraamukset ja muisti ovat nousseet vahvoiksi tutkimusteemoiksi; samoin yhteiskunnan toiminta niin sanotun ”rauhankriisin” käsittelyssä.⁶ Menetelmien ja aineistojen osalta sodan historiankirjoitus on rikastunut valtavasti. Uudessa tutkimuksessa käytetään niin valokuvia, kirjeitä, muistitietoa, suuria tietokantoja, lasten piirustuksia, kaunokirjallisuutta, arkeologisia löytöjä kuin digitaalisia menetelmiäkin. Sodan sosiaali- ja kulttuurihistorioitsijoilla ei ole syytä ripotella tuhkaa ylleen: tutkimus on monipuolista ja eteenpäin kehittyvää.

Venäjänsä hyökkäys Ukrainaan 2014 ja 2022 palautti sodan keskelle Eurooppaa. Tämä tapahtui vieläpä varsin konventionaalisessa, jopa anakronistisessa muodossa: droonien ja ohjusten lisäksi taistelukenttää hallitsevat panssarivaunut, linnoitteet, miinat ja kenttätykistö. Kuten Jalonenkin toteaa, uutiset täyttivät nopeasti upseereista ja sotateknologian asiantuntijoista, joilla näyttää olleen akuutimpaa sanottavaa sodasta kuin sosiaali- ja kulttuurihistorioitsijoilla. Tässä kohden voi kyllä huomauttaa, ettei julkista keskustelua ole hallinnut se perinteisempikään sotahistoria vaan pääasiassa aivan muut asiantuntijat, mutta jätän tämän kysymyksen sikseen. On joka tapauksessa perusteltua kysyä, mitä on mahdollisesti jäänyt ”uuden sotahistorian” katveeseen ja mille näkökulmille uudet suuntaukset ovat

3

Kuva 1. Monipuolistuva käsitys sodan kokijoista ja kokemuksista on näkynyt muun muassa Mikkelissä vuonna 2021 avatun Sodan ja rauhankeskus Muistin näyttelyssä. Kuvaaja: Ville Kivimäki.

olleet sokeita? Miksi se tutkimustieto, jota lähes 20 vuoden aikana on tuotettu runsaasti, ei näy tämän päivän julkisessa sotakeskustelussa?

Tehdessämme irtiotta aiemmasta sotahistoriasta ymmärsimme sen lähinnä poliittisena ja operaatiohistoriana ja jätimme lähes kokonaan huomioimatta laajan tutkimusperinteen, jota voidaan kutsua sodan yhteiskuntahistoriaksi. Suomessa suuntaus ilmeni 1970- ja 1980-luvuilla toimineessa ”SUOMA – Suomi toisessa maailmansodassa” -tutkimushankkeessa, jossa tutkittiin juuri monia niistä teemoista, joita Jalonenkin peräänkuuluttaa tämän päivän suomalaisen sotakeskusteluun: taloutta, sosiaalisia suhteita, tiedotusvälineitä sekä koko yhteiskunnan toimintaa poikkeusoloissa. Yhteiskuntahistoriallinen kokonaiskuva Suomesta toisessa maailmansodassa konkretisoitui Silvo Hietasen päätoimittamassa kolmiosaisessa teoksessa *Kansakunta sodassa* (1989–1992), jonka artikkelit ovat edelleenkin käypää tutkimusta.⁷

Tämän kirjallisuuden ohittaminen ”uuden sotahistorian” luonnostelussa vuonna 2006 oli selvä virhe. Eri asia on, koituiko laiminlyönnistä pysyvää haittaa tai oliko sillä ylipäättään mitään vaikutuksia. Korkeatasoista sodan yhteiskuntahistoriaa on onneksi kirjoitettu Suomessa edelleenkin täysin riippumatta siitä, mihin jätimme vuonna 2006 viittaamatta.⁸ Minusta on ilmeistä, että yhteiskunnallisen näkökulman puute suomalaisessa sotakeskustelussa johtuu muista seikoista – palaan tähän vielä hetken päästä tarkemmin.

Toinen kysymys liittyy siihen, kuinka ”uuden sotahistorian” lanseeraaminen rakensi turhan jyrkän raja-aidan perinteiseen sotahistoriaan. Puolustukseksi on todettava, että yritimme tätä kyllä

välttää.⁹ Joka tapauksessa sodan sosiaali- ja kulttuurihistoriaa on pääosin kirjoitettu erillään muusta sotahistoriasta – ja armeijan toimintaa käsittelevän sotahistorian puolella ei vastaavasti tunneta juurikaan sodan sosiaali- ja kulttuurihistorian tutkimustuloksia.¹⁰ Poikkeuksia tässä suhteessa on itse asiassa Jussi Jalosen oma tutkimus Summan taistelusta, jossa operaatiohistoria kulkee rinta rinnan ”uuden sotahistorian” kanssa.¹¹ Myös parhaat sodan sosiaali- ja kulttuurihistorian väitöskirjat on kirjoitettu ilman vastakkainasettelua uuden ja vanhan välillä, myös ”perinteisempää” sotahistoriallista tutkimuskirjallisuutta hyödyntäen.¹² Joka tapauksessa puhe ”uudesta” ja ”vanhasta” on tehnyt puolin ja toisin liian helpoksi ohittaa se samaa aihepiiriäkin käsittelevä tutkimus, joka näyttää kuuluvan toiseen leiriin.

Tutkimuksen kansainvälisyyden suhteen nykytilanne on ristiriitainen. Ainakin väitöskirjatasoisessa sodan sosiaali- ja kulttuurihistoriassa vaikuttavat kansainvälisestä tutkimuksesta ovat nykyään erittäin voimakkaita, mutta samaan aikaan itse tutkimusaiheet ovat ”uudessakin sotahistoriassa” vielä hyvin kansallisesti rajautuneita. Vertailevaa tai ylirajaista suomalaistutkimusta toisesta maailmansodasta on edelleenkin vain vähän.¹³ Tämä heijastelee kansainvälistä tutkimustilannetta laajemminkin: ensimmäisen maailmansodan osalta ylirajainen tutkimusote on lyönyt läpi voimakkaasti, kun taas toisen maailmansodan kohdalla tutkimus on edelleen pääosin rajautunut sotiviin kansallisvaltioihin.¹⁴

Todennäköisesti keskeisin kysymys Jalosen esiin nostamien ongelmien kannalta liittyy siihen, miten tutkimustieto välittyy median kautta julkiseksi keskusteluksi. Missä määrin tieteellinen tutkimus voi ylipäättään vaikuttaa yleisiin käsityksiin sodasta? Olen Jalosen kanssa samaa mieltä, että tutkijoiden omat vaikutusmahdollisuudet ovat rajalliset, kun mediadiskurssit ja muu populaari historiakulttuuri vievät tiettyyn suuntaan. Olisi kuitenkin liian helppoa syyttää pelkästään nykymedian toimintamalleja ja jättää asia siihen. Meillä on esimerkiksi Ilmari Käihkön, Noora Kotilaisen tai Jalosen itsensä kaltaisia tutkijoita, jotka ovat saaneet julkisuudessa läpi myös monimutkaisempia ja kriittisempiä puheenvuoroja sodasta ja yhteiskunnasta. Yksi syy, miksi ”uuden sotahistorian” analyttisemmat näkökulmat eivät ole voimakkaammin näkyneet suomalaisessa nykykeskustelussa, liittyy mielestäni siihen, millä kulmalla media on halunnut aihepiirin tutkimuksia nostaa esiin ja miten myös me tutkijat olemme tutkimuksestamme viestineet. Sodan sosiaali- ja kulttuurihistoria on liian helposti jäänyt *yksilöiden* kokemus- ja tunnehistoriaksi, niiksi kuuluisiksi ”koskettaviksi tarinoiksi” ja ”vaietuiksi kertomuksiksi”, joista on helppo rakentaa vetoavia otsikoita ja human interest -artikkeleita.¹⁵

Tässä ei ole sinällään mitään väärää ja on todellakin arvokasta, että sodan inhimilliset puolet ovat nousseet tutkimuksessa esiin. Tämän johdosta meillä on nykyään paljon monipuolisempi kuva sodan kokeneista ihmisistä sekä väkivallan pitkäkestoisista seurauksista kuin aiemmin. On kuitenkin käynyt niin, että tutkimuksen yhteiskunnallisemmat ulottuvuudet ovat jääneet paljon vähemmälle

MAINIOS

TÄMÄ ON TARINA, JOTA EI SAA UNOHTAA

MIKKELI - FINLAND
MUISTI.ORG

huomiolle. Esimerkiksi juuri kokemus- ja tunnehistorialla on kunnianhimoisempia tavoitteita kuin yksittäisten ihmiskohtaloiden tutkiminen. Kyse on ollut muun muassa siitä, kuinka ihmiset ovat sodan oloissa toisaalta kiinnittyneet kansakuntaan ja toisaalta ottaneet siitä etäisyyttä; kuinka pidempiaikaiset poikkeusolot ja kertyvät väkivaltakokemukset vaikuttavat ihmisten kokemusmaailmaan ja sitä kautta koko yhteiskunnan toimintaan; ja miten esimerkiksi kodin ja rintaman välinen yhteydenpito sodan oloissa toimii. Tunnehistoria ei sekään tarkoita ”vain” yksittäisten tunnekokemusten tutkimusta, vaan tunteita säätelevien normien, ihanteiden ja ideologioiden sekä niiden muutoksen analyysia. Esimerkiksi talvisodassa tunteilla oli suuri kollektiivinen rooli, joka vaikutti niin politiikkaan kuin yhteiskunnan sosiaalisiin suhteisiin.¹⁶

Sodan sosiaali- ja kulttuurihistoriassa on siis katveita, joihin olisi syytä puuttua. Kuten Jalonenkin toteaa, selvimmin tämä näkyy sodan taloushistorian kohdalla, jossa uusi tutkimus ja siitä käyty keskustelu on tosiaankin ollut varsin ohutta.¹⁷ Talouteen ja yhteiskuntaan liittyvät rakenteelliset näkökulmat sotaan eivät istu tarinallisen journalismin juttukaavoihin samalla lailla kuin vaikkapa kertomukset suvussa kulkeneista sotatraumoista. Akuuttia uutisarvoa sodan yhteiskuntahistorialla on sen sijaan harvoin. Olisi oman keskustelunsa paikka, miksi juuri historian tutkimuksen rooliksi päivittäisjulkisuudessa on tullut viihteellisten anekdoottien, kuriositeettien ja koskettavien ihmiskohtaloiden tuottaminen. Syynä on varmasti nykymedian luonne ja heikko kyky käsitellä rakenteellisia, yhteiskunnallisia aiheita muuten kuin yksittäisten ihmisten tarinoiden kautta. Verrattuna muihin tieteesiin historian kirjoitus puolestaan tarinallistuu helpommin. Ongelma pätee kaikkeen muuhunkin historian tutkimukseen kuin sotahistoriaan.¹⁸

Meillä on viimeisen parin vuosikymmenen ajalta runsaasti hyvätasoista historiallisista tutkimusta sodasta. Sitä on tehty niin siviiliyliopistojen kuin Maanpuolustuskorkeakoulunkin piirissä, ja sen aihepiirit ovat todellakin laajentuneet huomattavasti. Digitaaliset aineistot ja analyysimenetelmät tekevät parhaillaan mahdolliseksi uudenlaisia tutkimuskysymyksiä: esimerkiksi sodan kokemushistoriassa päästään nyt aiempaa paljon paremmin käsiksi suurten ihmisjoukkojen kokemuksissa ja tunteissa tapahtuneisiin muutoksiin sodan aikana.¹⁹ Lopulta paljon tärkeämpi asia kuin viimeisen 20 vuoden aikana kirjoitetun sotahistorian sisäiset koukerot, viittaukset ja viittaamatta jättämiset onkin kysymys siitä, mitä tuleva historian tutkimus voi tuoda lisää ymmärrykseemme sodasta.

Itse näkisin, että jonkinlainen paluu sodan yhteiskuntahistorian perusteisiin olisi tarpeen, ilman että tämä tarkoittaa luopumista sodan kulttuurihistoriasta. Yhteiskuntahistoriallinen painotus tarkoittaa tässä tapauksessa instituutioiden, talouden, väestön, resurssien, logistiikan ja muiden rakenteellisten seikkojen huomioimista sotahistorian selittävinä tekijöinä itse sodankäynnin ja politiikan sekä kulttuuristen merkitysten ja yhteyksien rinnalla. Yksilöiden ja yksittäisten ihmisryhmien sotakokemukset ovat edelleenkin tärkeitä, mutta nämä tutkimustulokset saavat paremmin arvonsa, kun ne nähdään laajemmassa yhteiskunnallisessa ja myös yllirajaisessa kontekstissa. Ylipäätään olisi hyödyksi päästä eroon ”vanhan” ja ”uuden” sotahistorian keinotekoisesta erottelusta ja löytää ennemmin yhteistyön mahdollisuuksia.

Kuten Jalonen kirjoittaa, historiallinen ymmärrys sotatalouden ja sotaan mobilisoidun yhteiskunnan realiteeteista olisi todellakin tervetullut lisä tämänhetkiseen poliittiseen keskusteluun, kun Suomenkin on oltava valmis pitkään ja mahdollisesti laajenevaan sotaan Euroopassa. Voimien kokoaminen Ukrainan tueksi ja oman kriisinkestävytyden vahvistaminen sopii huonosti yhteen uusliberaalin talouspolitiikan, valtioiden roolin supistamisen ja yhteiskunnallisen ilmapiirin kärjistämisen kanssa.²⁰ Olisi perinpohjin havahduttava tilanteeseen, jossa Venäjä on valmis käyttämään äärimmäisiä keinoja omiin imperialistisiin päämääriinsä, jossa Yhdysvaltojen sitoutuminen Euroopan puolustamiseen on hiuskarvan varassa ja jossa eurooppalaisten pitää olla valmis kantamaan itse vastuu

turvallisuudestaan. Tähän ei voi vastata pelkästään rauhanajan talouden logiikalla, vaan Euroopassa on mietittävä uudelleen yhteiskunnan luonnetta sekä valtion ja EU:n roolia. Mihin asti liberaalit demokraatit ja niiden kuluttajakansalaiset ovat valmiit puolustamaan kansallisvaltion tai Euroopan unionin kaltaisia kollektiivisia yhteisöjä, kun niitä uhataan sotilaallisesti? Miten tässä onnistutaan militarisoitumatta itse? Kuinka sodan rasitukset jaetaan tasaisemmin niin yhteiskuntien sisällä kuin valtioiden välilläkin? Miten ympäristö ja luonnonvarat liittyvät sodankäyntiin? Toisen maailmansodan historia ei tarjoa näihin kysymyksiin yksinkertaisia vastauksia, mutta kylläkin runsaasti tutkimustietoa, jonka kanssa olisi hyödyksi käydä keskustelua.

Suomessa ja Euroopassa on yhä vallalla eskapistinen tunnelma, että kaikki voisi jotenkin palata ennalleen, kunhan sota Ukrainassa vain saadaan päättymään. Sekä historian että nykytiedon valossa paljon todennäköisempi ennuste on, että Venäjä tulee pakenemaan vain syvemmälle yksinvaltaiseen militarismiin – ja että se löytää tässä myös liittolaisia. Kun maa on tälle tielle lähtenyt, jokainen uhkailemalla ja väkivallalla hankittu menestys kasvattaa ruokahalua. Vaikka historia ei koskaan toista itseään sellaisenaan, pelkään, että elämme tässä suhteessa uutta variaatiota syksystä 1938. Teemme siksi mielestäni virheen, jos otamme tavoitteeksi paluun entiseen: rauhaan hinnalla millä hyvänsä. Sen sijaan olisi pohdittava kuumeisesti, mitä nykyiset kriisit meille opettavat. Pelkän tilanteisiin reagoimisen sijaan tarvitaan näkyä siitä, millaisia ovat tulevaisuuden Suomi ja Eurooppa maailmassa, jonka geopolittiset realiteetit ovat pysyvästi muuttuneet ja joka on samalla alati pahenevan ympäristökatastrofin kourissa. Mikä on säilyttämisen ja tavoittelemisen arvoista, mistä sen sijaan on luovuttava jonkun muun hyväksi? Mitä uutta kohti pyrimme? Historiantutkijana en osaa antaa näihin kysymyksiin mitään yhtä mallivastausta. Sen menneisyys kuitenkin osoittaa, että rauha, kansanvalta ja ihmisoikeudet eivät ole ajattomia ilmiöitä, vaan niitä on puolustettava, joskus jopa aseellisesti.

6

Näissäkin keskusteluissa historiantutkijoilla voi siis olla tärkeä rooli, eikä tarve painottaa sodan yhteiskuntahistoriaa lainkaan mitätöi sodan kulttuurihistorian merkitystä. Nykytilanne Euroopassa pikemminkin korostaa kulttuurihistoriallisen ymmärryksen tärkeyttä. Eri maiden reaktioissa Venäjän hyökkäyssotaan näkyvät erilaiset historialliset identiteetit ja toisen maailmansodan muistikulttuurit: verrataanpa vaikka Viroa, Puolaa, Saksaa ja Isoa-Britanniaa.²¹ Putinin Venäjän toksinen historian käyttö ja ”suuren isänmaallisen sodan” pyhittäminen ovat aiheita, joissa todella on kulttuurihistorioitsijoilla ja muistitutkijoilla työsarkaa.²² Nykyisin vallalla oleva kevyt, suorastaan huoleton sotapuhe puolestaan unohtaa, mitä sodan inhimillinen todellisuus tarkoittaa – ja tämänkin muistuttamiseen tarvitaan historiantutkijoita. Osittain ”uuden sotahistorian” ansiosta meillä on esimerkiksi paljon tuoretta tutkimustietoa lasten ja nuorten kokemushistoriasta toisessa maailmansodassa.²³ Näillä tutkijoilla on tärkeää sanottavaa, kun mietitään tämän päivän ukrainalais- tai gazalaislasten karmaisevia kohtaloita. Sodan kokemus- ja tunnehistoria on siis tärkeää jatkossakin. Tutkijoilta voi toivoa rohkeutta kommentoida aihepiirinsä suuria ilmiöitä ja laajoja yhteyksiä, vaikka oma empiirinen tutkimus olisikin rajattu paljon tiukemmin. Harvalla muulla on tähän parempia edellytyksiä kuin vuosikausia sodan eri puoliin perehtyneillä tutkijoilla.

Joskus sota päättyy. Miltä rauhaan paluu tulee Ukrainassa näyttämään, voi riippua paljon siitä, mitä aiempien sotien päättymisistä halutaan oppia. Oli sodan lopputulos mikä tahansa, Ukrainan on sopeutettava siviiliyhteiskuntaan satojatuhansia vuosia rintamalla taistelleita sotilaita sekä kyettävä luomaan kansalaisilleen sellainen uskottava ja toivoa herättävä tulevaisuudenkuva, joka vie pois sodasta kohti parempaa huomista. Tämä edellyttää rahaa, poliittista päätöksentekoa ja EU:n tukea, mutta myös laajan kansalaisyhteiskunnan toimintaa. Olennaista on, että ihmiset voivat käsitellä kollektiivisesti sotakokemuksiaan, jakavat käsityksen nykyhetkestä ja pystyvät tämän pohjalta rakentamaan yhteisiä tulevaisuudenodotuksia. Venäläinen rauhankriisi tulee olemaan oma lukunsa, jossa edellä mainitut

7

Kuva 2. Euroopan maat ovat reagoineet Ukrainan sotaan erilaisista historiallisista taustoista käsin. Toisen maailmansodan historian museossa Gdanskissa on tuotu hyvin esiin, miten sodan päättymisen vuonna 1945 merkitsi suurelle osalle eurooppalaisista diktatuurin vaihtumista toiseen. Kuvaaja: Ville Kivimäki.

kysymykset ratkaistaan todennäköisesti jatkossakin autoritäärisesti. Vaikeiden, itsekiittisten kysymysten esittäminen sodasta ja sen lopputuloksesta vaatisi vallan haastamista, sananvapautta ja toimivaa kansalaisyhteiskuntaa. Nämä edellytykset Venäjältä puuttuvat.

Erialaista sotahistoriallista tutkimusta tehdään lähes kaikissa suomalaisissa yliopistoissa, joissa on historian oppiaine. Lisäksi sotaa tutkitaan tietysti monilla muillakin tieteenaloilla. Tulevaisuuden kannalta olisi tärkeää, jos meillä olisi jonkinlainen ”sotatutkimuksen” monitieteinen keskittymä, jossa eri näkökulmat ja tieteenalat olisivat mahdollisimman monipuolisesti edustettuina. Kyseessä voisi olla kevyempi verkosto, mutta myöhemmin myös vakiintunut tutkimuskeskus. Eurooppalaisina esimerkkeinä, joissa kulttuuriset, yhteiskunnalliset ja historialliset näkökulmat ovat vahvasti mukana, voidaan mainita ainakin UCD Centre for War Studies Dublinissa Irlannissa, International War Studies -ohjelma Potsdamin yliopistossa Saksassa tai NIOD Institute for War, Holocaust and Genocide Studies Amsterdamissa. Meillä olisi tällaiseen kansainväliseen tutkimuskeskittymään Suomessa yhteiskunnallista tilausta ja hyvät rahkeet.

¹ Joanna Bourke, ”Uusi sotahistoria”, teoksessa *Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*, toim. Tiina Kinnunen ja Ville Kivimäki (Helsinki: Minerva, 2006), 21–42.

² Tiina Kinnunen & Ville Kivimäki, ”Sota sosiaalisena ja kulttuurisena ilmiönä. Toinen maailmansota ja uusi sotahistoria suomalaisissa väitöstutkimuksissa”, *Historiallinen Aikakauskirja* 116, no. 4 (2018): 373–383, <https://journal.fi/haik/article/view/140558>.

³ Ibidem, 381.

⁴ Jussi Jalonen, ”Epäonnistunut sotahistoria”, *Ennen ja nyt – Historian tietosanomat* 23, no. 4 (2023): 62–64, <https://doi.org/10.37449/ennenjanyt.141925>.

⁵ Kaija Heikkinen, *Yksin vai yhdessä. Rintamanaisen monta sotaa* (Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura, 2012); Kirsi-Maria Hytönen, ”Ei elämäni lomaa mahtunut.” *Naisten muistelukerrontaa palkkatyöstä talvi- ja jatkosotien jälleerakennuksen aikana* (Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura, 2014); Ulla Savolainen, *Muisteltu ja kirjoitettu evakkomatka. Tutkimus evakkolapsuuden muistelukerronnan poetiikasta* (Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura, 2015).

⁶ ”Rauhankriisin” käsitteestä ja ilmenemisestä ks. esim. Petri Karonen, ”Johdanto. Kun rauha tuo omat ongelmansa”, teoksessa *Kun sota on oh. Sodista selviytymisen ongelmia ja niiden ratkaisumalleja 1900-luvulla*, toim. Petri Karonen ja Kerttu Tarjamo (Helsinki: SKS, 2006), 19–20; Antero Holmila ja Simo Mikkonen, *Suomi sodan jälkeen. Pelon, katkeruuden ja toivon vuodet 1944–1949* (Jyväskylä: Atena, 2015), erit. luku 3; Ville Kivimäki, Kirsi-Maria Hytönen ja Petri Karonen, ”Ennen huomispäivää. Toisen maailmansodan päättyminen Suomessa ja Euroopassa”, teoksessa *Raubaton rauha. Suomalaiset ja sodan päättyminen 1944–1950*, toim. Ville Kivimäki ja Kirsi-Maria Hytönen (Tampere: Vastapaino, 2015), 11–36.

⁷ *Kansakunta sodassa*, osat 1–3, päätoim. Silvo Hietanen (Helsinki: Valtion painatuskeskus, 1989–1992); ks. myös Ville Kivimäki, ”Sodan sosiaali- ja kulttuurihistoria 1939–1945”, *Sotahistoriallinen Aikakauskirja* 39 (2019): 46–60.

⁸ Väitöskirjoista ks. esim. Marianne Junila, *Kotirintaman aseveljeyttä. Suomalaisen siviiliväestön ja saksalaisen sotaväen rinnakkainelo Pohjois-Suomessa 1941–1944* (Helsinki: SKS, 2000); Ilona Kemppainen, *Isänmaan uhrit. Sankarikuolema Suomessa toisen maailmansodan aikana* (Helsinki: SKS, 2006); Antti Malinen, *Perheet abtaalla. Asuntopula ja siihen sopeutuminen toisen maailmansodan jälkeisessä Helsingissä 1944–1948* (Helsinki: Väestöliitto, 2014); Helene Laurent, *Asiantuntijuus, väestöpolitiikka, sota. Lastennuoloiden kehittyminen osaksi kunnallista perusterveydenhuoltoa 1904–1955*. (Helsinki: Helsingin yliopisto, 2017); Sophy Bergenheim, *Yhteiskunnan, kansakunnan ja kansan asialla. Järjestöt, yhteiskuntapolitiikka ja asiantuntijuus Suomessa 1930–1960-luvulla* (Helsinki: Helsingin yliopisto, 2020).

⁹ Tiina Kinnunen ja Ville Kivimäki, ”Johdatus koettuun sotaan”, teoksessa *Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*, toim. Tiina Kinnunen ja Ville Kivimäki (Helsinki: Minerva, 2006), 14–15, 18.

¹⁰ Mikko Karjalainen, ”’Uutta vai perinteistä?’ Sota- ja sotataidon historia Maanpuolustuskorkeakoulun tutkimuskeskiössä”, *Historiallinen Aikakauskirja* 116, no. 4 (2018): 471, <https://journal.fi/haik/article/view/140565>.

¹¹ Jussi Jalonen, *Summan tarina. Talvisodan ratkaisutaistelun ihmiset ja historia* (Helsinki: SKS, 2017).

¹² Ks. esim. Mirikka Danielsbacka, *Vankien vartijat. Ihmislajin psykologia, neuvostosotavangit ja Suomi 1941–1944* (Helsinki: Helsingin yliopisto, 2013); Olli Kleemola, *Valokava sodassa. Neuvostosotilaat, neuvostoväestö ja neuvostomaa suomalaisissa ja saksalaisissa sotavalokuvissa 1941–1945* (Turku: Sigillum, 2016); Ilari Taskinen, *Social Lives in Letters. Finnish Soldiers' Epistolary Relationships, Intimate Practices, and Emotionality in World War II* (Tampere: Tampere University, 2021).

¹³ Poikkeuksia väitöskirjoissa ovat Kleemola, *Valokuva sodassa*, sekä Anna-Leena Perämäki, *Kirjoitettu vaino. Selviytymiskeinot juutalaisvainoista nuorten naisten päiväkirjoissa 1940-luvun Ranskassa ja Alankomaissa* (Turku: Turun yliopisto, 2020). Ks. myös *Eurooppalainen kaupunkikohalo. Viipuri toisessa maailmansodassa*, toim. Ville Kivimäki ja Tanja Vahtikari (Helsinki: VSKS, 2023, <https://journal.fi/vskst/article/view/145358>).

¹⁴ Ilari Taskinen, ”Kokemuksista yllärajaisuuteen. Sotahistorian uudet virtaukset ja kansainväliset keskustelut 1990-luvulta tähän päivään”, *Historiallinen Aikakauskirja* 116, no. 4 (2018): 384–393, <https://journal.fi/haik/article/view/140559>.

¹⁵ Tästä kriittistä ks. myös Mikko Karjalainen, ”Vähän uutta, vähän vanhaa, vähän lainattua – uutta sotahistoriaa etsimässä”, *Sotahistoriallinen Aikakauskirja* 36 (2016): 9–27.

¹⁶ Tuomas Tepora, *Sodan henki – Kaunis ja ruma talvisota* (Helsinki: WSOY, 2015).

¹⁷ Janne Könösen *Hitler ja Suomi. Pohjolan luonnonvarat ja suurvaltata* (Helsinki: Tammi, 2022) on mielestäni erinomainen päivitys Suomen ja Saksan taloussuhteista, jossa suomalaisten toiminta asetetaan osaksi laajempaa kokonaisuutta. Otto Auran, Mari Olafson Lundemon ja Pekka Niirasen väitöskirjat käsittelevät eri näkökulmista sota-ajan työvoimakysymyksiä ja niiden taloudellista merkitystä; ks. Otto Aura, *Työvelvollisia, toipilaita ja sotavankeja. Työvoiman sotilaallinen käyttö Suomessa toisen maailmansodan aikana* (Helsinki: Helsingin yliopisto, 2018); Mari Olafson Lundemo, *Engineering, Resources and Nature. Organisation of War in Finland 1941–1944* (Firenze: European University Institute, 2020); Pekka Niiranen, *Työleirien saaristo. Työleirijärjestelmä Suomessa vuosina 1942–1944* (Helsinki: Readme.fi, 2022). Muuten toisen maailmansodan taloushistorian perustutkimus on pääosin 30-vuotiaasta tai vanhempaa.

¹⁸ Esimerkiksi kymmenien suomalaisten historiantutkijoiden yhteisvoimin tuottama *Suomalaisen yhteiskunnan historia 1400–2000*, osat 1–2 (Tampere: Vastapaino, 2021) ei näytä nousseen esiin juuri yhdessäkään lehtijutussa, kun taas värikkäästi lanseeratut ”vaietet aiheet” menevät mediassa hyvin läpi.

¹⁹ Ilari Taskinen, Risto Turunen, Lauri Uusitalo ja Ville Kivimäki, ”Religion, Patriotism and War Experience in Digitized Wartime Letters in Finland, 1939–44”, *Journal of Contemporary History* 57, no. 3 (2022): 577–596, <https://doi.org/10.1177/00220094211066006>.

²⁰ Jalonen, ”Epäonnistunut sotahistoria”, 63.

²¹ Suomen osalta kiinnostava tuore tapaustutkimus tästä on Pia Olsson, ”Nukkuva karhu ja rukouksen voima – Ukrainan sodan herättämät tunteet suomalaisten muisti-ideologiassa”, *Läbihistoria* 3, no. 1 (2024): 159–187, <https://doi.org/10.61559/lh.140943>.

²² Ks. esim. Kati Parpei, ”Valtion historiamonopoli ja historiatietoisuus Venäjällä”, *Läbihistoria* 3, no. 1 (2024): 247–258, <https://doi.org/10.61559/lh.140968>.

²³ Ks. esim. Antti Malinen ja Tuomo Tamminen, *Jälleenrakentajien lapset. Sotienjälkeinen Suomi lapsen silmin* (Helsinki: Gaudeamus, 2017); Anna-Leena Perämäki, *Anne Frank ja hänen kohtalosisarensa* (Helsinki: Into Kustannus, 2022); Maiju Korte ja Ulla Savolainen, *Sodan ja karkotuksen lapset. Inkeriläisiä elämäntarinoita* (Helsinki: Into Kustannus, 2023); Tuomas Laine-Frigren, *Sotalasten monet elämät. Pohjoismainen lastensiirto ja sen seuraukset* (Helsinki: Otava, 2024).